

KOMEDİDE BİR DOLANDIRICI KARAKTERİNİN KOMİK VE HİCİVSEL YORUMU

Saida KURBANOVA*

Özet: Bu makalede, seçkin oyun yazarı Şükrüllä'nin "Hırsız Eşkîya Soydu" komedisinde anlatılan Zufnuniy adlı sahtekar bir kişinin imajının sanatsal yorumu konusu incelenmiştir. Bir işi bitirme uzmanı, rüşvete giden bir yol olan bir dolandırıcının sanat imajının hem komik hem de hicivli bir üslupla ustaca yaratıldığı incelenmiştir. Dünya ve Özbek edebiyatında bulunan hileli insanların imajı birçok yönden birbirine benzemektedir. Çünkü dolandırıcılık, gasp, aldatma, kolay yoldan servet biriktirme arzusu toplumda her zaman bulunan son derece tehlikeli bir sosyal aşağılıktır. Dolandırıcılar, herhangi bir toplumda, farklı ülkelerde bulunabilecek olumsuz imajı olan insanlardır. Bu nedenle olgun yaratıcılar, dolandırıcıların, yoksullarının, yanlış yollarının, topluma verdikleri muazzam manevi, manevi, maddi, politik, sosyal zararın doğasında var olan olumsuz imajını çeşitli imgeler ve ilginç macera planları temelinde oluşturdular. Özbek dramasında, Uygun'un hileli bir imaj yaratma konusundaki sanatsal deneyimi Şükrüllä'nin "Hırsız Eşkîya Soydu" komedisinde Zufnuniy şeklinde yaratıcı bir şekilde sürdürüldü.

Anahtar Kelimeler: Komedi, Dolandırıcı Karakteri, Güncel Sorun, Sosyal Ahlaksızlık

The Comic and Satirical Interpretation of the Character of a Scammer in the Comedy

Abstract: This article examines the artistic interpretation of the image of a swindler named Zufnuni, depicted in the comedy "The Thief Was Hit by a Robber" by the famous playwright Shukrullo. The artistic image of the swindler, who has adopted the familiarity and bribery methods of getting things done, was skillfully created in both comic and satirical styles. The images of swindlers found in world and Uzbek literature are similar in many ways. Because fraud, extortion, deceit, and the desire to accumulate wealth in an easy way are extremely dangerous social vices that are always present in society. Swindlers are people with a negative image that can be found in any society and in different countries. That is why skilled creators have created the unique negative image of the Fraudsters, their misdeeds, their wrong path, and the enormous spiritual, material, political, and social damage they inflict on society based on various images and interesting adventure plots.

In Uzbek dramaturgy, Uygun's artistic experience in creating the image of a fraudster was creatively continued in the image of Zufnuni in Shukrullo's comedy "The Thief Was Hit by a Robber".

Key Words: Comedy, Satirical Character, Fraud, Extortion, Period Problem

Giriş

Gogol'ün dolandırıcı karakteri Çiçikov, yasa dışı yoldan servet kazanmak amacıyla varlıklı insanların evine girer ve para karşılığında ölen köylülerin isimlerini satın alır (Qo'chqarova, 2020: 97-113). Gogol'ün "Ölü Canlar" adlı eseri ile Şâyim Botayev'in "Eski Araba" adlı öyküsünü karşılaştırmalı-tipolojik açıdan inceleyen edebiyat eleştirmeni M. Koçkarova şöyle yazar: "...Gogol'ün büyük bir ustalıkla yarattığı Çiçikov, uzun yıllardan beri ölümsüz bir hicivsel karakter olarak karşımıza çıkar. Çiçikov, yazar Ş.Botayev'in kalemıyla Özbek nesrinde yeniden yaratıldı. Bununla yazar, Gogol'ün Çiçikov ve benzeri karakterlerin hem 20. yüzyılın başında hem de 20. yüzyılın sonunda yaşamaya devam ettiğine işaret eder. "Ölü Canlar"daki karakterlerin hiçbirisi olumlu niteliklere sahip değil. Örneğin oyunun ana karakteri Pavel İvanoviç Çiçikov, servet biriktirmeyi en yüksek hedef olarak gören bir dolandırıcı, bir düzenbazdır. Hiçbir yasa dışı faaliyetten geri adım atmaz" (Qo'chqarova, 2020: 102). Özetle dolandırıcı düzenbaz karakteri hem dünya edebiyatında hem de Özbek edebiyatında sanatsal olarak yorumlanmış olmakla birlikte, monografik planda henüz incelenmemiştir.

Guy de Maupassant'ın "Azizim" adlı roman karakteri George Durois, basit bir askerlikten soylu bir asilzadeye dönüşene kadar hanımların kalbini çalar, onların yetenekleri, serveti ve statüsünü kullanarak mevki ve makama ulaşır.

Özbek dramaturjisinde dolandırıcı karakteri; manzara şiirinin güzel örneklerini ortaya koyan tiyatro yazarı Uygun'un "Pervane" adlı dramında güzel bir şekilde ele alınmıştır. Ötkürî,

* Doç. Dr. Ürgenç Devlet Üniversitesi, Özbek Filolojisi Fakültesi, Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümü Doçenti, saida-09@mail.ru

doktorasını yapmakta olan Nezaket'in kalbine yol bulur. Ötkürî o kadar sahtekar ve dolandırıcıdır ki Nezaket'in dayısının yazdığı bir şiiri kendi adına gazetede yayımlar. Nezaket'in arkadaşı Yulduz'a, Nezaket'in yengesine sataşır. Ötkürî laf cambazıdır ve herkesi ağzına baktırır. Tatlı sözleriyle muhatabını büyüler. Bay Çiçikov (Gogol), George Durois (Guy de Maupassant), Ötkürî (Uygun), Züfnunîy (Şükrulla) karakterleri bir noktada kesişir. Söz konusu dolandırıcı karakterlerin birbirine benzer özellikleri vardır. Onlar kendilerini insanlara son derece kültürlü, zeki, nazik, kibar olarak gösterirler. Etkileyici sözleriyle karşısındakini tuzağa düşürürler. Daha sonra bedavacılık, rüşvetçilik, yasadışı yoldan servet, makam ve mevki kazanmanın ardındaki gizli düşüncelerini gerçekleştirmeye çalışırlar. Bu bağlamda, dünya edebiyatında yaratılan tüm dolandırıcı karakterler aynı paydaya getirildiğinde onların ortak yönleri göze çarpar.

Züfnunî Karakterinin Komik ve Hicivsel Yorumu

“Hırsız Eşkîya Soydu” adlı komedisinde Şükrulla, dünya edebiyatındaki sahtekar karakterlerden ve Uygun'un Ötkürî'sinden güzel bir şekilde yararlanarak her şeyin üstesinden gelen yepyeni bir dolandırıcı karakterini, yani Zünnunî'yi yaratır. Zünnunî sıradan bir insandır. Ama ulaşamayacağı yer yoktur. Polislerle, liderlerle, bilim adamlarıyla, şarkıcılarla, okul yetkilileriyle şıp diye anlaşarak amacına ulaşır. Tiyatro yazarı Şükrulla, bir yandan Züfnunî'nin komik hallerini ortaya koyarken diğer yandan bunu hicivli bir şekilde dile getirir.

“Hırsız Eşkîya Soydu” komedisi iki perde ve altı sahneden oluşmaktadır. Komedinin kişi kadrosu Nurbek (yazar), Mesude (Nurbek'in karısı), Züfnunî (işsiz belirsiz bir adam), Zaman (Züfnunî'nin oğlu), Merhamet (Züfnunî'nin karısı), İgem (üslerden birinin başı), Hayri (İgem'in karısı), Sağır Şadman (mahallenin muhbiri), Arslan Kâri (diş hekimi), Tacivay (ilçe konut departmanı başkanı, takma adı – Papel), Cemile (Tacivay'ın eşi), Hamdam (konut inşaat başkanı, takma adı - Teneke), Rıhsı Teyze (Hamdam'ın annesi), Ibadhoca (doktora arzusunda olan müzisyen) ve Baltavay (polis memuru) gibilerdir.

Komedi, Özbek Devlet Akademik Dram Tiyatrosu'nda sahnelendi. Akademisyen N. Kerimov'un “Hırsız Eşkîya Soydu” komedisini konu alan “Komedi İfşa Eder” başlıklı inceleme yazısı Özbekistan Sanat ve Edebiyatı gazetesinin 5 Nisan 1985 tarihli sayısında yayımlandı. Yazıda N. Kerimov şöyle der: “...Şükrulla'nın piyesinden uyarlanarak sahnelenen “Hırsız Eşkîya Soydu” oyunu, bugün de karşılaşılabileceğimiz dolandırıcı, düzenbaz kişileri açığa vurma görevini götmektedir.

Oyunun merkezinde Züfnunî karakteri bulunmaktadır. Kesin bir işsiz olmamakla birlikte dalkavuk ve düzenbaz kişiliğinin ardında lüks bir hayat sürdürür. Bu kurnaz tilkinin ulaşamayacağı yer yoktur. Öyle uyanıktır ki, yumurtlamayan tavuğa buğday vermez. Bir avuç buğdayla yirmi tavuktan yumurta almanın çeşitli yollarını bilir” (Shukrullo, 2014: 126).

Yukarıda adı anılan Çiçikov, Georges Durois, Nikadem Dizma ve Ötkürî gibi Züfnunî de yalakalığı, dil dökmeyi gayet iyi bilir. Onlar kendi lüks ve rahatları için başkalarını dolandırıcılık ağılarına çekerler. Aslında bunlar yeteneksiz ve kabiliyetsiz kişilerdir. Ancak kendilerini başkalarına son derece yetenekli ve her şeyi yapabilecek kapasitede gösterirler. Yüzlerinde kat kat maskeler vardır. Örneğin Uygun'un sahtekar karakteri Ötkürî, kendisini bazen şair, bazen de çeşitli yüksek okullardan mezun olmuş bir aydın olarak tanıtır. Ancak bu unvan ve diplomaların hiçbirinin gerçek olmadığı ortaya çıkar. Aynı şekilde Züfnunî'nin durumu da ortadadır. Züfnunî, önemli kişileri bile ele geçirmiş bir deha olarak tasvir edilir. Tüm insanlara yardım eli uzatır ve bu dolandırıcılığı karşılığında onlardan büyük miktarda para ve türlü türlü hediyeler alır. Yani Züfnunî, bedavacı ve dolandırıcı bir insandır.

Komediye inceleyen akademisyen N. Karimov şöyle kaydeder: “Hırsız Eşkîya Soydu” oyununda seyirci, mevcut gerçeklikte var olan kötü alışkanlıkların bir araya toplandığına, yazarın ömrünü yaşamış ve kötü son bulmuş yaşamları hicvettiğine tanık olurlar” (Karimov, 2014: 127).

Komedinin ilk perde ilk sahnesinde Züfnunî'nin bahçesi anlatılır. Bahçede her yerde masalar, sandalyeler, birkaç yerde de telefon vardır. Burası evden ziyade bir ofisi anımsatır. Züfnunî'nin karısı Merhamet, kocasının bu hâllerinden bıkmış ve şikâyetlerini mırıldanırken tasvir edilir.

“Merhamet: Evet, Züfnunî'nin evi. Kendisi yoktur. Gazınızla ilgili sorunu mu halledecekti? Burası gaz idaresi değil efendim. (Telefonu kapatır. Telefon tekrar çalar. Merhamet ahizeyi alır.) Ne? Bilet mi alacaktı? Burası bilet gişesi değil, havaalanına git. (Telefonu kapatır, telefon tekrar çalar. Merhamet ahizeyi alır.) Ne? Morgdan ölüyü almaya mı yardımcı olacaktı? Morga gitsene kardeşim! (Telefonu kapatır.) Allah Allah! (Telefon tekrar çalar.) Oğlunuz polis mi tutukladı? Burası emniyet değil! Züfnunî öldü. (Öfkeyle telefonu kapatır. Telefon tekrar çalar. Açmaz.) Allah Allah, Allah Allah! Kocamı yaşayanların işleriyle ilgilenir bilirdim bu adam ölümlere de mi karışıyor! Deccal mi Azrail mi, bilemedim ki!” (Shukrullo, 2014: 162).

Kısacası, Merhamet'in deyimiyle komedi kahramanı Züfnunî, yaşayanların sorunlarını aşmış ölümlerin de dilinden anlar olmuş. Züfnunî'nin aile üyeleri hiç durmayan telefon seslerinden ve sonu gelmeyen sorulardan bıkmıştır. Züfnunî'nin belirsiz işleri yüzünden tüm aile huzursuzluk içinde yaşamaktadır. Züfnunî havaalanıyla, polisle hatta morgla iş tutar ve insanların sorunlarını çözer. Züfnunî'nin arkadaşı Nurbek, Züfnunî hakkında eleştirel bir yazı yazmak için şikâyet mektuplarını incelemeye koyulur.

Züfnunî'ye göre “Dünyada dostluk ilişkileri olduğu sürece çözülemeyecek hiçbir sorun yoktur.” Züfnunî, kendi deyimiyle “başkasının şapkasını başkasına giydirmek”le ilgilenir. İşte böyle olumsuz bir tiptir. Bu hizmeti karşılığında yasa dışı gelir elde eder. Elbette onun tarafından aldatılan Arslan Kâri, İgem, Tacivay, Hamdam ve İbadhoca Züfnunî'nin dolandırıcı ve düzenbaz olduğunu biliyor. Ancak başlarına iş düştüğünde kurtuluşu ondan görürler, ondan yardım umarlar. Aslında Züfnunî'nin arkadaşları Arslan Kâri, İgem, Tacivay, Hamdam ve İbadhoca da pek iyi insanlar değildir. Çünkü onların biri ahlaksızken diğeri devlet malını çalmış, korku içinde yaşamaktadır. Züfnunî'yi bir aziz olarak gören bir diğeri ise amatör şarkıcılık yaparken hocasının tavsiyesi üzerine tez yazıp bilim adamı olma hayalini kurar.

Yolsuzluk, arkadaşlık, kayırma yolu ile sorunlarını çözmeyi alışkanlık haline getiren toplumu eleştiren yazar, komedi ve hiciv yolu ile “Hırsız Eşkiya Soydu” adlı eserini yarattı. Komedi Züfnunî'nin hapsedilmesiyle beklenmedik bir şekilde sona erer. Çünkü yanında çalışan Baltavoy aslında gece gündüz tüm eylemlerini inceleyen bir polis memurudur ve sonunda tutuklama emriyle gelip onu kelepçelemektedir. Bu çözüm, Uygun'un “Pervane”sindeki Ötkürî'nin avukat Adalet Abla tarafından oyunun sonunda tutuklanmasıyla aynıdır. Her iki oyun yazarı da Ötkürî ve Züfnunî gibi kişilerin bu toplumda yerinin olmadığını belirtmektedir. Çünkü onlar toplumu bulandırıyorlar. Gerçi insanlara iyilik yapıyormuş gibi görünseler de yürüdükleri yol karanlıktır. Bu tür dolandırıcıların, düzenbazların yaptıkları eninde sonunda açığa çıkar ve bunlar hak ettikleri cezaya çarptırılırlar. Komedi toplumda Züfnunî veya Ötkürî'lerin değil, adaletin hakim olması gerektiği vurgulanır.

İşin ilginç tarafı, komedinin hicivsel ifşa yükü eserin ana karakteri Züfnunî'ye yüklenmiştir. Örneğin:

“**Züfnunî:** Şaka mı!? Kim olduğumu sanıyordunuz? Daha birkaç gün önce kurnaz ve sahtekar olan biri, başınız derde girince abi oldu, en saf, en asil insan oldu, öyle mi?

Aslan Kâri: Abicim bütün suç bende. Ben alçağın önde gideniyim! Yemin ederim abicim!

Züfnunî: Abicim mi?! Kimi kandırmaya çalışıyorsun? Biriniz yayın kuruluşuna filan gidip beni dolandırdı, rüşvet aldı, hakkımı çaldı, paramı elimden aldı diye şikâyet et, diğeriniz beni öyle aldattı böyle aldattı diye bana çamur at ve ben bunun hiçbirinden habersiz olayım öyle mi? Beni kandırıp işini mi görmek istiyorsunuz ha?” (Shukrullo, 2014: 204).

İşte bu sahnede “Hırsız Eşkîya Soydu”ğu anlaşılır. Çünkü Züfnunî’nin arkadaşlarının biri hırsız, diğeri ise eşkıyadır. Bu nedenle yazar, komediye “Hırsız Eşkîya Soydu” adını vermiştir. Züfnunî gibiler toplumda her zaman olmuştur ve her zaman yaşayacaklardır. Ama insanlar toplumda dürüst ve vicdanlı yaşarlarsa Züfnunî gibi sahtekarlara yer kalmayacaktır. Aslında dolandırıcılar sosyal ortamda doğup şekilleniyor ve toplumda kirli ve yasa dışı faaliyetleri gerçekleştiriyor. Dolandırıcı düzenbaz karakterin klasik örneklerine Fransız edebiyatının büyük oyun yazarı Moliere’in eserlerinde rastlamak mümkündür. Jean-Baptiste Moliere, sanatsal değeri yüksek komedi ve dramalarıyla Fransız tiyatro sanatını zirveye taşıdı. Bilgilere göre Moliere hayatı boyunca 30’dan fazla piyes yazdı. Moliere, dramaturjik çalışmalarında antik Roma edebiyatının yaratıcı geleneklerini Fransız folkloru unsurlarıyla sanatsal bir şekilde sentezleyen yetenekli bir oyun yazarıdır. Moliere, klasik edebiyatın dramatik türe ilişkin yanlış teorik görüşlerine karşı çıkar. Moliere’in ünlü Tartuffe karakteri ustalıkla tasvir edilmiştir. Eser 1664’te kaleme alınır. Tartuffe, Moliere’in komedilerini okumayanlar tarafından da iyi bilinir ve ikiye yüz lüğün sembolü olarak kabul edilir (Hamdamov, 2024: 104).

Bize göre Tartuffe (Moliere), Ötkürî (Uygun), Züfnunî (Şükrüllâ) gibi dolandırıcı düzenbaz karakterler, komedyenlerin sanatsal becerileri karşılaştırmalı-tipolojik açıdan incelenmelidir. Moliere tiyatroyu “toplumun aynası” olarak nitelendirmiştir. Nitekim Özbek Cedit edebiyatının büyük temsilcileri de tiyatroyu “ibrethane”, “ayna”, “eğitimhane” olarak tanımlamışlardır. Şükrüllâ, hiç kuşkusuz dünya edebiyatının büyük komedyenlerinin eserlerini derinlemesine incelemiş ve komedi türünün yeni modern örneklerini yaratmayı başarmıştır.

Sonuç

Özbekistan’ın halk şairi ve büyük oyun yazarı Şükrüllâ, dünya ve Özbek edebiyatının bin yıllık yazı hayatından yaratılan dolandırıcı karakterine yeni sanatsal yorum getirirken, onların kirli işlerini, geçtiğimiz yüzyılın 80’li yıllarında insanları kirliliğe sürükleyen Züfnunî gibiler örneğinde hiciv ve mizah tarzıyla ortaya koymuş, seyirciyi bilinçlendirmeyi başarmıştır. Önemli olan ise dolandırıcılığın, ikiye yüz lüğün bir gün mutlaka ortaya çıkacağıdır. “Hırsız Eşkîya Soydu” adlı oyunun olayları her ne kadar doğalcılıktan uzak olsa da, eserin yüksek bir sanat değeri taşıdığı kabul edilmelidir. Eserin Sovyet ideolojisine uyarlanmış olmasına rağmen, dolandırıcıları ve dolandırıcı kişilerin yolsuzluklarını ifşa etmeyi amaçlaması, yazar ve yönetmenin cesaretini, bunu da mizahla özgün bir biçimde sunması ise büyük ustalıklarını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Hamdamov, Ulug‘bek (2024), *Jahon adabiyoti*, Toshkent.
- Karimov, N. (2014), *Komedi İfşa Eder / Şükrüllâ. Seçilmiş Eserler: Makaleler, Takrizler, Mektuplar, Telgraflar*. Taşkent.
- Qo‘chqarova, Marhabo (2020), *Hozirgi o‘zbek nasrida badiiy shartlilik*, Toshkent.
- Shukrullo (2014), *Tanlangan asarlar*, J. VI, Toshkent.
- Shukrullo (2014), *Tanlangan asarlar*, J. VIII, Toshkent.